

Zamilovat se a zase se odmilovat

„Drahý příteli, posílám Vám dílko, o němž by se nedalo bez nespravedlnosti říci, že nemá ani hlavy ani paty, poněvadž naopak jest tam všechno najednou, hlavou i patou, střídavě i vzájemně. Uvažte, prosím, jaké podivuhodné pohodlí poskytuje tato kombinace nám všem, Vám, mně i čtenáři. Můžeme přerušit, kde chceme, já svoje snění, Vy rukopis, čtenář svou četbu; neboť já nezavěšuji vzdornou vůli tohoto na nekonečnou nit velejemné intriky. Odstraňte jeden článek a oba kusy této zmotané fantasie se beze všeho opět spojí. Rozsekejte ji v četné fragmenty a uvidíte, že každý může existovat o sobě. Doufaje, že některé z těchto pahýlů budou mít dosti života, aby se Vám líbily a Vás pobavily, dovoluji si Vám dedikovat toho hada celého.“¹

Takto Charles Baudelaire uvedl čtenářům svůj *Le spleen de Paris*. Škoda, protože takovou, nebo alespoň podobnou předmluvu bych chtěl k této knize napsat já. Napsal ji ale on – a mně nezbyvá než z ní *jenom* citovat. Walter Benjamin by samozřejmě slovo „jenom“ z poslední věty vyškrtl. A já, když o tom tak přemýšlím, vlastně také.

¹ Baudelaire, Charles: *Malé básně v próze*. Přel. H. Jelínek. Praha: Garamond, 1999. (Pozn. překl.)

„Rozsekejte ji v četné fragmenty a uvidíte, že každý může existovat o sobě.“ Fragmenty z Baudelairova pera jistě ano; jestli to platí i pro jednotlivé útržky myšlenek, které jsou shromážděny dále – o tom nerozhodují já, ale čtenář.

V rodině myšlenek je plno trpaslíků. To proto byla vynalezena logika a metoda, a jakmile se tak stalo, myslitelé je s vděčností přijali za své. Trpaslíci se ale mohou schovávat a nakonec, uprostřed vši té mocné vznešenosti pochodujících zástupů a bitevních řad, na svou titěrnost zapomenout. V sevřené formaci ale stěží někdo pozná, jak maličci ti vojáci ve skutečnosti jsou. Na pohled mocnou a hrůzostrašnou armádu můžete totiž postavit i z davu skřítků...

Proto jsem možná měl, i kdyby jen pro potěšení metodologických maniaků, udělat totéž s těmi rozsekanými fragmenty. Ale protože mi na splnění takového úkolu už nezbývá dost času, byl bych blázen, kdybych nad řazením formace přemýšlel dřív, než vydám povolávací rozkaz...

Na druhou stranu: třeba můj pocit, že mi nezbývá příliš času, nepramení z toho, že už jsem starý, ale z toho, že čím jsme starší, tím lépe víme, že jakkoli velkolepě mohou myšlenky působit, nikdy nebudou dost velké na to, abychom uchopili, natožpak pochopili rozmařilou různorodost lidských zkušeností. Pokud jde o to, co víme, co bychom chtěli za každou cenu vědět, to, co se musíme pokusit poznat o lásce a odmítnutí, ať žijeme a umíráme sami, nebo společně – můžeme tomu dát nějaký tvar a řád, soudržnost a celistvost, které by odpovídaly měřítkům stanoveným pro méně významné problémy? Možná ano – ale v nekonečnosti času.

Neplatí snad, že když je řečeno vše o otázkách, které jsou v lidském životě nejdůležitější, zůstane to nejdůležitější nevyřečeno?

Láska a smrt, dvě hlavní postavy tohoto příběhu bez děje i rozuzlení, v němž je i tak obsažen hluk a vřava života, připouštějí tento typ přemítání/psaní/čtení víc než cokoli jiného.

Ivan Klíma říká: máloco se blíží smrti tak, jako naplněná láska.² Když se jedna nebo druhá objeví, je to jen jednou a současně naposledy, nesnesou žádné opakování, nepovolí odvolání a neslibují žádný odklad. Každá z nich musí být, a také je, „sama“. Každá se rodí poprvé, nebo znovu, a kdykoli se

² Klíma, Ivan: *Láska a smrt*. Praha: Československý spisovatel, 1990. (Pozn. překl.)

objeví, pokaždé vyraší odnikud, z temnoty nebytí, bez minulosti či budoucnosti. Každá, pokaždé, začíná od začátku vydána napospas záplavě dějů minulých a marnosti veškerého dění budoucího.

Do lásky ani do smrti dvakrát nevstoupíš; to spíše napodruhé vstoupíte do Hérakleitovy řeky. Jsou si dokonce vlastní pannou a orlem, na nic jiného nehledí, vše ostatní je jim lhostejné.

Bronisław Malinowski se vysmíval difuzionistům, že si pletou muzejní sbírky s rodokmeny; o méně opracovaných pazourcích ve skleněných vitrínách položených před propracovanějšími exempláři mluvili jako o „dějinách nástrojů“. Jako by prý, poškleboval se Malinowski, jedna kamenná sekyra zplodila jinou tak, jako se třeba z *Eohippa* postupem času zrodil *Equus caballus*. Původ koní lze vysledovat k jiným koním, nástroje ale žádné předky ani potomky nemají. Nástroje, stejně jako koně, nemají ani žádné vlastní dějiny. Dalo by se možná říci, že jsou interpunkčními znaménky v jednotlivých lidských životopisech a kolektivní historii; jsou to jejich výlevy a sedimenty.

Vlastně totéž platí pro lásku i pro smrt. Příbuzenství, náklonnost, kauzální souvislosti, to vše jsou rysy lidské osobitosti a/nebo soudržnosti. Ani láska a smrt žádné vlastní dějiny nemají. Jsou to události v lidském čase – a každá z těchto událostí stojí sama o sobě, nejsou propojeny (natožpak *kauzálně*) s dalšími „podobnými“ událostmi, ledaže bychom takové souvislosti chtěli sami najít zpětně – vymysleli si je – a pochopit tak nepochopitelné.

Nemůžete se tedy naučit, jak milovat; stejně jako se nemůžete naučit, jak zemřít. A také se nemůžete naučit onomu prchavému – neexistujícímu, byť tak vytouženému – umění, jak se vyvarovat sevření lásky a smrti a uhýbat jim z cesty. Ty dvě udeří, kdykoli se jim zamane; to jenom vy nemáte ani ponětí, kdy to bude. Ať k tomu dojde kdykoli, pokaždé to bude zčista-jasna. Bez ohledu na to, co právě děláte, láska a smrt se objeví *ab nihilo* – z ničeho. Hned nato se všichni můžeme přetrhnout s vysvětlením, co se vlastně stalo; snažíme se přijít na to, co jim předcházelo, oháníme se neomylným principem, že *post hoc* je samozřejmě *propter hoc*, pokoušíme se zmapovat „vysvětlující“ sled událostí a nakonec se nám to většinou podaří. Takový úspěch nám přináší duchovní útěchu: dokáže v nás znovu vzkřísit, byť dost dlouhou oklikou, víru v uspořádanost světa a předvídatelnost událostí, bez kterých se naše duševní zdraví nedokáže obejít. Také vyvolává

iluzi, že jsme zase o něco moudřejší, že jsme se něco naučili, ale hlavně, že to, co jsme se dozvěděli, se můžeme naučit stejně jako Millova pravidla indukce, řízení auta, jedení hůlkami namísto příborem nebo děláni dobrého dojmu na tazatele.

V případě smrti se učení samozřejmě omezuje na zkušenosti ostatních, takže jde o iluzi *in extremis*. Zkušenosti někoho jiného se skutečně prostřednictvím vlastní zkušenosti naučit nedají; v konečném produktu, tedy naučení se něčemu, nelze totiž oddělit původní *Erlebnis* (prožitek) od tvůrčího přínosu imaginativních schopností subjektu. Zkušenosti ostatních lze poznat jen jako zpracovaný, interpretovaný příběh toho, co si ostatní prožili. Možná že některé opravdické kočky mají, jako Tom z *Toma a Jerryho*, devět nebo ještě více životů a že někteří konvertité opravdu uvěří, že se znovu narodili – pravda je ale taková, že smrt se stejně jako narození odehraje jen jednou; z události, kterou už nikdy znovu neprožijeme, se nemůžeme naučit, jak to „příště udělat pořádně“.

Láska má podle všeho odlišný status než jiné jednorázové události.

Ano, můžeme se zamilovat více než jednou, a někteří lidé se tím chlubí nebo si na to stěžují, že se zamilovávají a odmilovávají (a i někteří jiní, s nimiž se během tohoto procesu setkávají) příliš často. Příběhy o lidech takto „k lásce náchylných“ nebo „láskou zranitelných“ všichni dobře známe.

Máme dostatek důvodů lásku, a „zamilovanost“ zvlášť, chápat jako – téměř z povahy věci – rekurentní stav, stav náchylný k opakování, dokonce k opakování vybízející. Většina z nás by jistě dokázala vyjmenovat řadu příležitostí, kdy jsme se zamilovali a byli jsme zamilovaní. Můžeme se domnívat (ale bude to odhad informovaný), že rychle roste počet lidí, kteří slovem láska označují více než jednu životní zkušenost, kteří nehodlají tvrdit, že jejich právě prožívaná láska je poslední, a kteří čekají, že takových zkušeností zažijí ještě víc. Pokud je tento odhad správný, neměli bychom se čemu divit. Koneckonců romantická definice lásky v duchu „dokud nás smrt nerozdělí“ už rozhodně není v módě – poté, co jí prošlo datum záruky vinou radikální proměny příbuzenských struktur, kterým sloužila a z nichž čerpala energii a důležitost. Ovšem zánik této představy tedy nutně znamená zjednodušení zkoušky, kterou musí zkušenost projít, aby si vysloužila označení „láska“. Lidé si místo usilovnější snahy dosáhnout vysokých standardů lásky raději tyto standardy snížili; výsledkem je značné rozšíření

zkušeností, které se slovem láska popisují. Jako o „milování“ se mluví dokonce i o vztazích na jednu noc.

Tato náhlá hojnost a zjevná dostupnost „zkušeností s láskou“ může v lidech posilovat přesvědčení (a také se to děje), že láska (zamilování se, nabízení lásky) je dovednost, které je třeba se naučit, a že úroveň zvládnutí této dovednosti se zvyšuje s počtem experimentů a s horlivostí cvičení. Dokonce to může vést (a až příliš často vede) k domnění, že dovednosti milování se zdokonalují s tím, jak se hromadí zkušenosti; že další zkušenost s láskou bude ještě radostnější než ta, kterou právě prožíváme, ačkoli nebude tak vzrušující a napínavá jako láska, která přijde po ní.

To je ale jen další iluze... S prodlužující se sérií milostných epizod zbytněje totiž vědomí toho, že „láska“ má podobu pronikavých, krátkých a šokujících epizod, u nichž se *a priori* počítá s křehkostí a krátkověkostí. Takto získané dovednosti jsou „rychle to skončit a začít znovu od začátku“. Typickým virtuosem v jejich využívání byl podle Sørensa Kierkegaarda Mozartův Don Giovanni. Nicméně Giovanni, poháněn nutkáním pokoušet se zas a znovu, posedlý snahou zabránit tomu, aby další pokusy v přítomnosti stály v cestě dalšímu usilování v budoucnu, byl také archetypem „impotentů v lásce“. Kdyby byla smyslem jeho neúnavného hledání a experimentování skutečně láska, nutkání experimentovat by se tomuto smyslu přičilo. Je docela lákavé prohlásit, že ostentativní „osvojování si dovedností“ vede k *odnaučení se* lásce; k „naučené neschopnosti“ milovat.

Takový výsledek – takřikající odplata lásky těm, kdo se opovíží zpochybnit její podstatu – se dá očekávat. Člověk se může naučit vykonávat činnost, která se vyznačuje sadou neměnných pravidel odpovídajících stabilnímu, monotónně repetitivnímu prostředí, které upřednostňuje učení, memorování a následně „provedení pohybů“. V nestabilním prostředí jsou retence a osvojování si návyků – známek úspěšného procesu učení – nejen kontraproduktivní, ale také mohou být, ve svých důsledcích, fatální. To, co se stále znovu osvědčuje jako smrtící prostředek v boji proti krysám v městské kanalizaci – vysoce inteligentním tvorům, kteří se dokáží velmi rychle naučit, jak vybírat z jedovatých návnad jen nezávadné kousky –, je prvek nestability, pravidlo rozporu, které do sítě podzemních kanálů a šachet svou nepravdělnou, nenaučitelnou, nepředvídatelnou, skutečně neproniknutelnou „alteritou“ vnáší jiní – lidští – inteligentní tvorové: tvorové proslulí svou zálibou v narušování běžných postupů a stírání rozdílů mezi pravi-

delností a nahodilostí. Pokud se toto rozdělení nedodrží, učení (je-li chápáno jako osvojování si užitečných návyků) vůbec nepřipadá v úvahu. Ti, kdo své jednání spoutávají precedenty, jako generálové, kteří zas a znovu bojují ve své poslední vítězné válce, pouštějí se do sebevražedného rizika a říkají si o spoustu problémů.

Láska ze své podstaty – jak si už před dvěma tisíciletími povšiml Marcus Annaeus Lucanus a o mnoho století později i Francis Bacon – nemůže znamenat nic jiného než vydávat se napospas osudu.

V Platónově *Symposionu* upozorňuje mantinejská vědma Diotima Sokrata, s jeho bezvýhradným souhlasem, že „není předmětem lásky krásno samo, jak se ty domníváš“; ale „plození a rození v krásném“. Láska je touha po „početí a plození“, a tak zamilovaný „hledá něco krásného, v čem by plodil“.³ Jinými slovy, láska svůj smysl nenachází v touze po hotových, kompletních a ukončených věcech – ale v nutkání stát se součástí jejich zrodu. Láska se podobá transcendenci; je to jen další jméno pro tvůrčí energii a jako takovou ji vždy provází riziko, že nikdy nebudeme s jistotou vědět, jak to, co vytvoříme, jednou skončí.

Součástí každé lásky jsou nejméně dvě bytosti, každá velkou neznámou v rovnici té druhé. To proto láska působí jako nějaký vrtoch osudu – oné tajuplné a záhadné budoucnosti, kterou nelze dopředu poznat, připravit se na ni nebo jí zabránit, urychlit ji nebo zpomalit. Milovat znamená otevřít se tomuto osudu, tomu nejvznešenějšímu z lidských údělů, v němž se strach mísí s radostí ve směsi, jejíž ingredience už nelze oddělit. Otevřít se osudu tedy v samé podstatě znamená vpustit do bytí svobodu: svobodu, jež ze ztělesněna v Druhém, společníkovi v lásce. Jak řekl Erich Fromm: „Najít uspokojení v individuální lásce je nemožné... bez pravé pokory, odvahy, víry a kázně“;⁴ jen aby hned nato sklíčeně dodal, že „v kulturním okruhu, kde jsou tyto vlastnosti vzácné, je nutně vzácné i dosažení schopnosti milovat“.¹

A tak tomu také je – v naší konzumní kultuře, která má v oblíbě instantní produkty, opravy na počkání, okamžité uspokojení, výsledky nevyžadující

³ Platón: *Symposion*. Přel. F. Novotný. Praha: OIKOYMENH, 2005. (Pozn. překl.)

⁴ Fromm, Erich: *Umění milovat*. Přel. J. Vinař. Praha: Český klub, 2006. (Pozn. překl.)

žádné dlouhé úsilí, snadno pochopitelné recepty, pojištění proti všemu a záruku vrácení peněz. Příslib, že se lze naučit umění milovat, je (falešným, nečestným, nikoli skutečným, jak bychom si všichni přáli) příslibem, že lze „zakusit lásku“, podobně jako si můžeme vyzkoušet jiné komodity, které nás vábí a svádí všemi svými vylepšeními a které slibují, že můžeme chtít bez čekání, usilovat bez potu a dosáhnout výsledků bez úsilí.

Tam, kde není pokora a odvaha, není ani láska. Pokory i odvahy je v obrovském a neustále doplňovaném množství třeba pokaždé, když vstoupíme na neprobádanou a nezmapovanou půdu. A právě takové území se před námi otevírá pokaždé, když se přihodí láska mezi dvěma či více lidskými bytostmi.

Eros, trvá Lévinas na svém,² není předmětem, který si přivlastňujeme nebo který se stává námi; není to boj ani prolnutí – a ani poznání.

Eros je „vztah k jinakosti, k tajemství, čili k budoucnosti, k tomu, co ve světě, kde všechno je zde, nikdy zde není...“ „Patos lásky spočívá v nepřekonatelné dualitě bytostí.“⁵ Pokusy překonat tuto dualitu, zkrotit nevladatelné a ochočit divoké, z neznámého učinit předvídatelné a spoutat nespoutané – to všechno musí znít lásce jako umíráček. Eros dualitu nepřezíje. Pokud jde o lásku, pak vlastnictví, moc, prolnutí a rozčarování jsou čtyři jezdci apokalypsy.

V tom spočívá ona úžasná křehkost lásky, spolu s její prokletou neochotou snadno snášet zranitelnost. Veškerá láska usiluje o naplnění, ale v okamžiku vítězství ji postihne ta nejhorší porážka. Všechna láska se snaží pohřbit zdroje své ošidnosti a napětí; ovšem jakmile se jí to podaří, začne chřadnout – a zaniká. Eros je posedlý duchem Thanatovým, kterého nedokáže vyhnat žádná zaklínadla. Nijak to nesouvisí s Erotovou předčasnou vyspělostí, ani sebelepší vzdělání a sebebepilnější samostudium ho nedokáže zbavit morbidních – sebevražedných – sklonů.

Výzva, přitažlivost a vábení, které Druhý představuje, činí každou, i nepatrnou vzdálenost nesnesitelně velkou. I škvíra působí jako propast. Zdá se, že jediným lékem na následné soužení je buď splynutí, nebo přemožení. A hranice mezi něžným objetím a nemilosrdným železným sevřením je

⁵ Lévinas, Emmanuel: *Etika a nekonečno*. Přel. V. Dvořáková a M. Rejchrt. Praha: ISE, 1994. (Pozn. překl.)

tenoučká, až příliš snadno přehlédnutelná. Eros nemůže být věrný sám sobě, aniž by praktikoval to první, v tom případě ale hrozí to druhé. Eros ponouká ruku, aby se natáhla k druhé – ale ruce, které hladí, mohou také svírat a mačkat.

Ať jste se o lásce a milování naučili cokoli, moudrost k vám přijde, stejně jako Kalkův mesiáš, až den po svém příchodu.

Pokud láska žije, balancuje na hranici porážky. Cestou se rozpouští ve své minulosti; nenechává za sebou žádné opevněné zákopy, do kterých by se mohla stáhnout, najít v nich útočiště, nastanou-li potíže. A netuší, co leží před námi, co by mohla přinést budoucnost. Nikdy nebude dost sebevědomá na to, aby rozehnal mraky a přemohla úzkost. Láska je hypotéka na neurčitou a také nevyzpytatelnou budoucnost.

Láska může být, a často bývá, stejně hroživá jako smrt; až na to, že na rozdíl od smrti zakrývá pravdu přívalem touhy a vzrušení. Rozdíl mezi láskou a smrtí lze chápat jako rozdíl mezi přitažlivostí a odporem. Ale tak jisti si tím být také nemůžeme. Přísliby lásky jsou zpravidla méně neurčité než její dary. Pokušení zamilovat se je tedy veliké a neodbytné, ale stejně takový je i půvab úniku. Opodál vždycky bývá pokušení vydat se hledat růži bez trní a není snadné mu odolat.

Touha a láska. Sourozenci. Někdy se narodí jako dvojčata, ale nikdy to nejsou dvojčata identická, jednovaječná.

Touha je přání konzumovat. Pozřít, spolknout a strávit – zničit. Touha nepotřebuje žádné další pobídnutí, potřebuje ale alteritu. Už její přítomnost je vždy urážkou a ponížením. Touha je nutkáním se za tuto urážku pomstít a ponížení odvrátit. Je to potřeba uzavřít mezeru vedoucí k alteritě, jelikož alterita láká a zároveň odpuzuje, vábí příslibem neprozkoumaného a provokuje svou neurčitou, vzdorovitou jinakostí. Touha je nutkáním alteritu té jinakosti zbavit; tedy ji připravit o moc. Alterita se z ochutnání, prozkoumání, obeznámení se a zdomácnění vynořuje s žihadlem pokušení vytaženým a zlomeným. Pokud ovšem tento proces přežije. Je ale šance, že nestrávené zbytky propadnou z říše spotřebního zboží přímo do odpadu.

Spotřební zboží je lákavé; odpad odpuzuje. Po touze přichází na řadu odvoz odpadků. Zdá se, že právě po vymačkání cizosti z alterity *společně* s odložením vysušeného krunýře ztuhne touha v radost z uspokojení, která

je předurčena k tomu, aby se vytratila, jakmile je práce dokončena. Ve své podstatě je touha nutkáním k destrukci. A, byť nepřímo, nutkáním k sebe-destrukci; touha je od samotného zrodu kontaminována přáním zemřít; to je ale její nejvíce strážené tajemství; strážené především před sebou samým.

Na druhou stranu je láska přáním pečovat a udržet si objekt této péče. Je odstředivým nutkáním, na rozdíl od dostředivé touhy. Nutkáním rozrůst se, jít dál, dosáhnout až „tam ven“. Pozřít, vstřebat a asimilovat subjekt do objektu, nikoli naopak, jako v případě touhy. Láska spočívá v přispívání ke světu – každý příspěvek je živou stopou milujícího já; v lásce je já, kousek po kousku, transplantováno světu. *Milující já se rozrůstá tím, že samo sebe dává milovanému objektu.* V lásce jde o přežití sebe samého prostřednictvím vlastní alterity. A tak láska znamená nutkání chránit, krmit, poskytovat přístřeší; a také laskat, rozmazlovat a hýčkat, anebo žárlivě strážít, obehnat plotem, uvěznit. Láska znamená sloužit, být k dispozici, očekávat povely – ale také může znamenat vyvlastnit a převzít odpovědnost. Ovládnout skrze kapitulaci; obět navracející se v podobě ještě většího bohatství. Láska je siamské dvojče lačnosti po moci; ani jedna by nepřežila rozdělení.

Pokud chce touha konzumovat, láska chce vlastnit. Zatímco naplnění touhy probíhá současně se zničením jejího objektu, láska roste se svými akvizicemi a je naplněna v jejich trvalosti. Je-li touha sebezničující, láska je sebezáchovná.

Stejně jako touha, i láska je pro svůj objekt hrozbou. Touha svůj objekt zničí a zároveň zničí i sebe; naproti tomu láska, se svou ochrannou sítí, kterou kolem svého objektu starostlivě splétá, si svůj objekt ztročí. Láska bere rukojmí a na zadržené uvaluje vazbu; zatýká, aby zajatce ochránila.

Touze a lásce jde každé o něco jiného. Láska je síť vržená na věčnost, touha je lest, která má být náročného splétání sítě ušetřena. Láska se snaží touhu zachovat, věrna své povaze stejně jako touha, která se naproti tomu poutům lásky vyhýbá.

„Místnost je plná lidí. Vaše pohledy se střetnou; v tu chvíli přeskočí jiskra. Povídáte si spolu, tančíte, smějete se, podělíte se spolu o pití nebo si řeknete vtip, a než se nadějete, jeden z vás se zeptá: ‚K tobě, nebo ke mně?‘ Ani jeden zrovna nehledáte nic vážného, ale jedna noc se jakýmsi způsobem promění v týden, týden v měsíc, měsíc v rok nebo mnohem déle“ – říká Catherine Jarvieová (v *Guardian Weekend*).³